

УДК 025.5ВРІ

В. В. Вербова, *наук. співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*

СИСТЕМА ВИБІРКОВОГО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ДОСВІД ЇЇ УПРОВАДЖЕННЯ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізується теоретичний підхід до проблеми вибіркового розповсюдження інформації та висвітлюється досвід організації і впровадження системи вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ) в діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, інформаційні потреби, бібліографічне інформування, вибіркоче розповсюдження інформації, групові абоненти, індивідуальні абоненти.*

Важливою функцією наукової бібліотеки є «забезпечення наукового нізнання, яке реалізується шляхом кумуляції, збереження та надання користувачам інтегрованого й систематизованого знання» [15, с. 98]. Однією зі складових цього процесу є бібліографічне інформування – систематичне забезпечення бібліографічною інформацією абонента відповідно до його довготривалого діючого зашиту.

Розвиток сучасної науки супроводжується безперервним зростанням документного потоку, що ускладнює процес пошуку та використання дослідниками нової інформації. Тому провідні позиції в інформаційно-бібліографічній діяльності займає бібліографічне обслуговування користувачів-науковців із використанням методу диференційованого інформування, удосконалення інформаційного забезпечення педагогічної науки завдяки розробці і впровадженню системи вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ).

Аспекти, пов'язані з розробкою системи ВРІ в галузі педагогіки, організацією її функціонування, недостатньо висвітлені в літературі і поки що не стали предметом спеціальних досліджень, що і

зумовлює актуальність цієї статті. Аналіз науково-методичного та практичного досвіду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо впровадження системи ВРІ виконано в рамках НДР «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України». Метою даної статті є аналіз теоретичних підходів до проблеми ВРІ та висвітлення досвіду його організації і впровадження в діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2000 по 2006 р. у межах вищезазначеної НДР.

Публікації 70–80-х років минулого століття широко висвітлюють теоретичні питання та практичний досвід упровадження системи ВРІ в різних галузях знань. Зокрема, цим питанням приділяли увагу Д. Я. Коготков [10], О. П. Коршунов [11], Г. Н. Діомідова [2] та інші. Так, естонський дослідник Х. Рейноп, вивчаючи систему ВРІ, зазначає, що широкого розповсюдження вона набула в таких галузях: радіоелектроніці, хімічній, автомобільній, харчовій промисловості, лісовому господарстві [13]. Початком упровадження даного виду інформаційного забезпечення вважають 1957 р., коли на одному з підприємств авіаційної промисловості СРСР спробували замінити традиційний кураторський спосіб обслуговування абонентської мережі на систему вибіркового розповсюдження інформації. Термін «вибіркове розповсюдження інформації» був введений в обіг в 1958 р. і тлумачився як «служба в організації, яка займається направленням нових елементів інформації, що отримуються з будь-якого джерела, в такі відділи організації, де ймовірність їх використання для поточної роботи або зацікавленість у ній найвища» [4, с. 94]. З 1964 р. система ВРІ набуває широкого застосування у практиці інформаційної діяльності. Цьому сприяло ухвалення в 1966 р. постанови Ради Міністрів СРСР «Про загальнодержавну систему науково-технічної інформації», в якій центральним і галузевим інформаційним органам рекомендовано розробити і впровадити ВРІ для задоволення інформаційних потреб учених і фахівців всіх галузей народного господарства [13]. Система ВРІ виникла і набула широкого розповсюдження в органах науково-технічної інформації. Але базувалася вона на принципах, характерних для індивідуальної та групової форм інформаційного забезпечення, які тоді активно застосовувалися в практиці роботи бібліотек. Тому дослідники вважають ВРІ

удосконаленою формою диференційованого інформаційно-бібліографічного обслуговування.

Активне впровадження системи ВРІ у практику роботи наукових бібліотек розпочалося в 70-х роках ХХ ст. З цього часу розпочинається дослідження цієї проблеми бібліотекознавцями та бібліографознавцями. Одним із перших навчальних посібників, в якому визначено характерні ознаки нової і прогресивної форми індивідуального інформаційно-бібліографічного обслуговування в умовах бібліотеки, є посібник О. П. Коршунова [11]. Згідно з цим посібником, основними рисами системи ВРІ є:

- абоненти системи ВРІ – провідні вчені і фахівці (окремі особи або колективи);
- формулювання інформаційних вимог у вигляді переліку тем (постійно діючих запитів);
- регулярне доведення бібліографічної інформації до користувачів;
- використання сучасних технічних засобів механізації і автоматизації;
- постійно діючий зворотний зв'язок;
- забезпечення абонентів первинними документами або їх копіями.

Надалі сформувалися такі обов'язкові вимоги до системи ВРІ:

- повнота бібліографічної інформації;
- розкриття змісту документів за допомогою реферату, анотації;
- оперативність і регулярність інформування;
- постійно діючий зворотний зв'язок з абонентами;
- надання абонентам первинних документів або їх копій при надходженні на них запиту [10, с. 203].

Поміж зазначених рис відсутній пункт про автоматизацію процесів ВРІ. Це питання є дискусійним і спричиняє неоднозначність поглядів науковців. Наприклад, Г. Н. Діомідова підкреслює необхідність та обов'язковість автоматизованого режиму системи ВРІ. Д. Я. Коготков відстоює існування неавтоматизованого бібліографічного обслуговування в системі ВРІ, тому що «створення автоматизованої системи ВРІ економічно виправдовує себе тільки у великих бібліотеках й інформаційних центрах, які обслуговують велику кількість абонентів (від кількох сотень до декількох тисяч)» [10, с. 14].

У спеціальній літературі розглянуто основні принципи і етапи системи ВРІ:

1 етап – визначення кола абонентів обслуговування. Абонентами ВРІ можуть бути як окремі фахівці (індивідуальне обслуговування), так і група осіб, інформаційні потреби яких характеризуються спільністю тематики (групове обслуговування). Результатом цього етапу є створення реєстраційної бази даних (картотеки) абонентів.

2 етап – визначення інформаційних потреб абонентів обслуговування, виявлення тематики запитів шляхом анкетних опитувань. Підсумками діяльності на даному етапі є розробка проблемно орієнтованого рубрикатора інформаційних потреб.

3 етап – уточнення разом з абонентом:

- типовидових, мовних, географічних меж досліджень;
- приблизного кола джерел, що будуть переглядатися;
- глибини згортання інформації (бібліографічний опис, бібліографічний опис + анотація, бібліографічний опис + реферат);
- режиму обслуговування: поточний (встановлення жорсткої періодичності інформування) або що продовжується (у міру накопичення матеріалів);
- форм надання результатів обслуговування: у традиційному (паперовому) вигляді або на електронному носії;
- способів передачі: електронною поштою; доставка на робоче місце; запрошення по телефону в приміщення інформаційної служби і т. д.;
- способів заповнення талонів зворотного зв'язку (ТЗЗ).

4 етап – систематичний пошук, відбір і згортання інформації. Конкретне інформаційне повідомлення складається з бібліографічного опису першоджерела та анотації. Анотування документів є важливою частиною роботи в режимі ВРІ. Анотація має містити короткий перелік питань, що розглядаються в публікації. Обов'язковою вимогою до анотації є лаконічність і конкретність викладеного матеріалу.

5 етап – підготовка сигнальних повідомлень і передача їх абоненту. На відібрані матеріали заповнюється сигнальна карта, яка складається з двох частин: у першій подається бібліографічна інформація, у другій – талон зворотного зв'язку, який містить критерії оцінювання інформації. Сигнальна карта вважається

основною формою інформування за системою ВРІ і надсилається кожному абонентові.

6 етап – отримання і обробка ТЗЗ. Одним із обов'язкових елементів системи ВРІ є наявність постійно діючого зворотного зв'язку. Він здійснюється за допомогою ТЗЗ. Абоненти зобов'язані повернути їх у бібліотеку, де вони ретельно аналізуються. На кожному талоні вміщена шкала оцінок (можуть бути різні варіанти) отриманої інформації:

- 1 – не відповідає запиту;
- 2 – не відповідає інтересам абонента;
- 3 – відома з інших джерел;
- 4 – відповідає запиту;
- 5 – потрібна копія.

Карта зворотного зв'язку головна, але не єдина форма спілкування бібліографів з абонентами. Зворотний зв'язок може також здійснюватися безпосередньо при особистих контактах бібліографів з абонентами. Таке спілкування дає позитивні результати у разі незначної кількості абонентів [4].

7 етап – передача абонентові (за наявності запиту в ТЗЗ) повних текстів документа або їх копій (на електронному чи паперовому носії).

8 етап – аналіз ефективності обслуговування (на основі даних ТЗЗ) і уточнення інформаційних потреб абонентів.

9 етап – облік роботи, який виконується за такими параметрами:

- кількість абонентів ВРІ (індивідуальних і групових);
- кількість тем (якщо по одній темі ведеться обслуговування кількох абонентів, тема враховується один раз);
- кількість сигнальних повідомлень, розісланих абонентам ВРІ (облік загальної кількості повідомлень ведеться за сумою повідомлень, які направляються усім абонентам з урахуванням накладу);
- кількість наданих первинних документів (їх копій) [1, с. 2–5; 12, с. 16–17; 16, с. 364–365].

Аналіз вимог, принципів та етапів системи ВРІ дозволяє визначити бібліографічну інформацію як дієву і динамічну систему інформування.

Бібліографічне інформування в режимі ВРІ в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснюється з 2000 р. Споживачами

інформації є керівний склад АПН України та провідні науковці вітчизняної педагогічної науки. Кількість абонентів за досліджуваний період практично не змінювалася і становила за різні роки від 16 у 2000 до 19 у 2006 р. На даний час обслуговується 15 індивідуальних і 4 групових абоненти.

Серед індивідуальних абонентів: президент АПН України В. Г. Кремень; віце-президенти АПН України В. М. Мадзігон та О. Я. Савченко; директори структурних підрозділів АПН України: М. М. Слюсаревський – директор Інституту соціальної та політичної психології АПН України (м. Київ), О. Я. Чебикін – директор Південного наукового центру АПН України (м. Одеса); ректори вищих навчальних закладів: І. Ф. Прокопенко (Харківський Державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди), В. І. Кононенко (Прикарпатський університет ім. В. Стефаника); директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогова. Серед групових абонентів – Відділення педагогіки і психології вищої школи АПН України (академік-секретар – М. Б. Євтух); Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України (академік-секретар – Н. М. Бібік); Відділення теорії та історії педагогіки АПН України (наук. керівник – О. В. Сухомлинська); лабораторія навчання української мови і літератури Інституту педагогіки АПН України (зав. лабораторії – Л. В. Скуратівський).

Виявлення запитів абонентів проводиться за допомогою анкет, що дозволяє одночасно з'ясувати і обсяг робіт. В анкеті абоненти вказують прізвище, ім'я, по батькові, посаду, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, наукову тему, телефон, факс, e-mail, періодичність інформаційних повідомлень. На основі даних анкетування складається картотека абонентів індивідуального і групового бібліографічного інформування. На кожного з них заведена облікова картка із зазначенням особистих даних та переліком питань, які цікавлять фахівця.

Аналіз проблем абонентів свідчить про те, що тематика запитів пов'язана переважно зі специфікою діяльності абонентів (вона здебільшого деталізує теми НДР, розробкою якої вони займаються) і змінюється відповідно до досліджень, які здійснюють структурні підрозділи АПН України та окремі науковці. Наведемо конкретні приклади. Один із напрямів наукової-дослідної роботи Відділення педагогіки і психології вищої школи за 2003–2005 рр. визначався як

«Філософські засади модернізації вищої школи», відповідно, щомісяця готувалися інформаційні бібліографічні списки «Філософські засади модернізації управління і організації вищої освіти (зокрема педагогічної) в Україні та за кордоном». Протягом 2000–2004 рр. колектив співробітників Південного наукового центру виконував дослідження «Психолого-педагогічні основи особистісного розвитку в навчально-професійній діяльності» (наук. керівник – академік АПН України О. Я. Чебикін). Інформаційним супроводом цієї НДР слугували списки за темами: «Психічний та емоційний розвиток особистості», «Аспекти сучасної педагогіки та психології». Інститутом соціальної та політичної психології АПН України в 2004–2006 рр. здійснювалася НДР «Проблеми розвитку системи соціальної психології в контексті суспільних та освітніх реформ» (наук. керівник – член-кореспондент АПН України М. М. Слюсаревський). У зазначений період бібліографами готувалися повідомлення за темами: «Загальні (теоретичні) питання соціальної та політичної психології», «Психологічні проблеми соціалізації (зокрема політичної) особистості». У 2002–2006 рр. Відділення теорії та історії педагогіки АПН України проводило НДР «Теоретичні засади розвитку педагогічної та історико-педагогічної науки в Україні» – інформування здійснювалося за темою «Історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки». У 2001–2003 рр. фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського інформаційно забезпечувалося дослідження «Становлення та розвиток сурдопедагогіки як науки» (наук. керівник – академік АПН України М. Д. Ярмаченко). Упродовж 2001–2005 рр. Відділенням дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України велося дослідження «Теоретичне обґрунтування змісту освіти у 12-річній школі» – відповідно фахівцями Бібліотеки готувалися списки за темою «Теорія відбору змісту освіти» [5–9].

ВРІ провадиться співробітниками відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності (в різні роки їх кількість становила від 5 до 7 осіб). За кожним працівником закріплена певна кількість тем (від 2 до 6). ВРІ реалізувалося в ручному режимі на основі поточних надходжень до фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Співробітниками щомісяця переглядаються книги, збірники наукових праць, періодичні видання українською та російською мовами. Джерела відбору охоплюють також український рефе-

ративний журнал «Джерело» і показчики поточної національної бібліографії: «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис книг», «Літопис журнальних статей», «Літопис газетних статей», а, окрім того, задля підвищення ефективності відбору інформації для абонентів ВРІ систематично проглядалися та аналізувалися власні публікації абонентів. За період з 2000 по 2006 р. фахівцями було підготовлено 1 670 інформаційних бібліографічних списків, із них – 1 432 для індивідуальних абонентів і 238 для групових.

Зворотний зв'язок з абонентами в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського налагоджений таким чином: у перші роки інформування за системою ВРІ ми використовували талони зворотного зв'язку, але не всі абоненти повертали їх до Бібліотеки. Практичний досвід показав, що найкращою і найефективнішою формою зворотного зв'язку є особиста бесіда з науковцями, в процесі якої вони оцінюють надану інформацію та, у разі необхідності, надають додаткові пояснення щодо своїх тем.

Отже, необхідно зазначити, що в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського уже напрацьовано певний досвід організації бібліографічного обслуговування за системою ВРІ, але для вдосконалення роботи в даному напрямі необхідно вирішити низку таких проблем:

- по-перше, створення в установі підрозділу на базі діючого бібліографічного відділу, який виконував би такі функції: відбір і обробку нових надходжень, підготовку сигнальних повідомлень і їх розсилання, забезпечення абонентів першоджерелами, аналізування ефективності системи ВРІ, її планування і облік;
- по-друге, покращання формування фонду вітчизняними та зарубіжними виданнями, що забезпечить повноту бібліографічного інформування і, як наслідок, – створення більш якісної інформації;
- по-третє, підвищення інформаційної культури абонентів, оскільки неухвалене ставлення абонентів до даної форми інформування призводить до їх формального спілкування з бібліографами, систематичного неповернення ТЗЗ та анкет;
- по-четверте, перехід на спілкування з абонентами в режимі он-лайн, що дозволить налагодити ефективний зворотний зв'язок і поліпшить якість добору релевантної інформації, дасть змогу в подальшому корегувати роботу системи ВРІ, вести

аналіз діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в даному напрямі.

Отже, ВРІ, як одна з найефективніших форм інформаційного забезпечення, дозволяє швидко, якісно і у найкоротші терміни довести до відома користувачів необхідну їм інформацію, тому вона і надалі буде одним із головних шляхів інформування фахівців педагогічної галузі та пріоритетним напрямом діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Внедрение системы* избирательного распространения информации (ИРИ) в практику ЦБС : (метод. рекомендации) / Совет нар. депутатов Николаев. обл. упр. культуры, Гос. обл. универс. науч. б-ка им. А. Гмырева. – Николаев : [б. и.], 1985. – 10 с.
2. *Диомидова, Г. Н.* Библиография : общ. курс. – 2-е изд., перераб. и доп. / Г. Н. Диомидова. – М. : Кн. палата, 1991. – 242 с.
3. *ДСТУ 2392-94.* Інформація та документація. Базові поняття: терміни та визначення : вид. офіц. / Держ. стандарт України. – К. : Держстандарт України, 1994. – 53 с.
4. *Звезжинский, С. М.* Информационное обеспечение научно-технических разработок / С. М. Звезжинский. – Л. : [б. и.], 1982. – 207 с.
5. *Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2002 рік / АПН України ; упоряд.: О. І. Ляшенко, Т. К. Полонська. – К. : [б. в.], 2003. – 275 с.*
6. *Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2003 рік / АПН України ; упоряд.: О. І. Ляшенко, Т. К. Полонська. – К. : [б. в.], 2004. – 357 с.*
7. *Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2004 рік / АПН України ; упоряд. Т. К. Полонська. – К. : [б. в.], 2005. – 245 с.*
8. *Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2005 рік / АПН України ; упоряд. Т. К. Полонська. – К. : [б. в.], 2006. – 292 с.*
9. *Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2006 рік / АПН України ; упоряд. Т. К. Полонська. – К. : [б. в.], 2007. – 259 с.*
10. *Коготков, Д. Я.* Библиографическая деятельность библиотеки: организация, технология, управление : учебник / Д. Я. Коготков. – СПб. : [б. и.], 2003. – 304 с.
11. *Коршунов, О. П.* Основы общей теории библиографии : учеб. пособие для студентов библиотеч. фак. / О. П. Коршунов. – М. : [б. и.], 1978. – 109 с.
12. *Организационно-технологическая документация* ГПНТБ СО РАН : справ.-информ. работа. Ч. 1. Положения, инструкции, памятки. – Новосибирск : [б. и.], 2004. – 39 с.

13. Рейноп, Х. Избирательное распределение информации / Х. Рейноп. – Таллин : [б. и.], 1970. – 133 с.

14. *Сборник основных* российских стандартов по библиотечно-информационной деятельности / сост.: Т. В. Захарчук, О. М. Зусьман. – СПб. : Профессия, 2005. – 547 с.

15. *Слободяник, М.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. Слободяник; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К. : Ред. жури. «Бібл. вісн.», 1995. – 267 с.

16. *Справочник информационного работника* / под ред.: Р. С. Гиляревского, В. А. Минкина. – СПб. : Профессия, 2005. – 552 с.

УДК 021.63:[026:37](477):021.64

І. І. Хемчян, зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

КООРДИНАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ – ОСНОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕК ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті наголошено на важливості координування діяльності освітнянських книгозбірень для успішного функціонування системи науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки освіти і практики та формування всеукраїнського інтегрованого галузевого ресурсу; розглянуто мету, функції та діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як провідного координаційного і науково-методичного центру мережі освітнянських бібліотек, всеукраїнського науково-інформаційного центру з психолого-педагогічних питань.

Ключові слова: *організаційна та координаційна діяльність, система науково-методичного забезпечення, науково-методичний центр, нормативно-правові документи, інноваційні технології, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.*

В останнє десятиліття в діяльності бібліотек освітнянської галузі України відбулися значні зміни. Насамперед, активізувалися дослідження з історії даних бібліотек [4], сформувався теоретичні, науково-методичні та організаційні основи внутрівідомчої взаємодії педагогічних бібліотек як спеціальних. Підґрунтям для їхньої сильної діяльності й налагодження координації стала інтеграція процесів, що відбуваються в усіх сферах розвитку суснільства,